

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ
ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІ

ЕВРАЗИЙСКИЙ
НАЦИОНАЛЬНЫЙ
УНИВЕРСИТЕТ
ИМ. Л.Н. ГУМИЛЕВА

L.N. GUMILYOV EURASIAN
NATIONAL UNIVERSITY

ХАБАРШЫ

1995 жылдың қаңтарынан жылына 6 рет шығады

№ 1 (110) • 2016

ВЕСТНИК

выходит 6 раз в год с января 1995 г.

II бөлім

HERALD

Since 1995

Астана

Гуманитарлық ғылымдар
сериясы

Серия гуманитарных наук

Humanities Series

Жылына 3 рет шығады

Выходит 3 раза в год

Published 3 times a year

Бас редактор: **Е.Б. Сыдықов,**
ҚР ҰҒА академигі, тарих ғылымдарының докторы, профессор

**Редакция
алқасы:** **Д. Қамзабекұлы (жауапты редактор)**

*ҚР ҰҒА корреспондент мүшесі,
филология ғылымдарының докторы,
профессор, Қазақстан*

Ж.М. Әбділдин
*ҚР ҰҒА академигі, философия
ғылымдарының докторы, профессор,
Қазақстан*

С.А. Қасқабасов
*ҚР ҰҒА академигі, филология
ғылымдарының докторы, профессор,
Қазақстан*

Н. Омашев
*ҚР ҰҒА академигі, филология
ғылымдарының докторы, профессор,
Қазақстан*

Б.Е. Көмеков
*ҚР ҰҒА академигі, тарих
ғылымдарының докторы, профессор,
Қазақстан*

Д.М. Мадиярова
*экономика ғылымдарының докторы,
профессор, Қазақстан*

Н.Қ. Қалиев
*саяси ғылымдарының докторы,
профессор, Қазақстан*

Ж.О. Артықбаев
*тарих ғылымдарының докторы,
профессор, Қазақстан*

Ж.А. Жақыпов
*филология ғылымдарының докторы,
профессор, Қазақстан*

З.Е. Қабылдинов
*тарих ғылымдарының докторы,
профессор, Қазақстан*

С.К. Сәтенова
*филология ғылымдарының докторы,
профессор, Қазақстан*

А.Т. Забирова
*әлеуметтану ғылымдарының докторы,
профессор, Қазақстан*

Ш.Қ. Жарқынбекова
*филология ғылымдарының докторы,
профессор, Қазақстан*

Қ.Қ. Шалғынбаева
*педагогика ғылымдарының докторы,
профессор, Қазақстан*

Қ.Р. Нұрғали
*филология ғылымдарының докторы,
профессор, Қазақстан*

Р.С. Елмурзаева
*саяси ғылымдарының докторы,
профессор, Қазақстан*

Анджей Вержбицки
*гуманитарлық ғылымдар докторы,
Польша*

Грегори Глиссен
Проф. Др., Германия

Джей Натан
Проф. Др., АҚШ

Джан Динджин
Проф. Др., ҚХР

Т. Дронзина
*философия ғылымдарының докторы,
профессор, Болгария*

Унал Хасан
Проф. Др., Түркия

Шарад Кумар Сони
Проф. Др., Үндістан

Г.А. Шарипова
*филология ғылымдарының кандидаты,
Қазақстан*

А.М. Есенғалиева
*педагогика ғылымдарының кандидаты,
доцент, Қазақстан*

Қ.Қ. МЕРГЕНБАЕВА¹, Н.Т. ДАНАЕВА², Д. БАЛАБЕКҰЛЫ³

ал-Фараби атындағы ҚазҰУ аға оқытушысы¹, ал-Фараби атындағы ҚазҰУ PhD докторанты²,
ал-Фараби атындағы ҚазҰУ магистранты³

КЕШЕГІ ФАНТАСТИКАНЫҢ БҮГІНІ МЕН КЕЛЕШЕГІ

Мақалада профессор А-Х.Ф. Мархабаевтың фантастика жанрындағы шығармашылығы мен ізденістері қарастырылады. Зейнолла Қабдолов қазақ фантастикасының негізін салушы ғалым, профессор А-Х.Ф. Мархабаев туралы: «Қазақ жазба әдебиетіндегі фантастиканың даму дәуірлерін де бірінші боп жіктеген Мархабаев. Қазақ әдебиетінің күллі туу, қалыптасу, даму процестерімен байланыстыра, сабақтастыра отырып, жеке фантастиканың жүріп келе жатқан творчестволық жолын кезең-кезеңге бөлгені де талас тудырмауы тиіс. Бұл дегеніңіз – өзінен кейінгі фантастикатанушылар үшін бағдаршам болар деген сөз», – деп баға берген. Сондай-ақ, ғалымның фантастика жайындағы ғылыми монографиясындағы теориялары мен дәлелдемелері жан-жақты

Түйін сөздер: Галактика, фантастика, фольклор, ғылыми-зерттеу еңбектері.

Қазақ қиялының теориясын негіздеуші А-Х.Ф. Мархабаев «Білім және Еңбек» журналының 1970 жылғы қазан айындағы нөмірінде: «Әдетте әдебиеттің бұл саласы шарықтап шалқыған қиялдан, асқақ арманнан туатын болса керек. Кейбіреулердің «фантастикалық әдебиет» деген сөз тізбегін құлағы есіткенде, «ә, әлгі космос, жұлдыздар ғой» деуі де сондықтан шығар. Иә, біздің фантастикада космос та бар, жұлдыздар да бар, галактикалар да бар. Тіпті бұл тақырып бізде жиірек кездесуі мүмкін. Алайда біздің Жерге түсетін де кездеріміз болады. Бұл жерде мен планетамыздағы болашақты болжалдау мәселесін айтып отырғаным жоқ. Ол мәселені бір адамның өз басы, болмаса жұп-жұқа журнал көлеміндегі мақалада түбегейлі шешіп тастаймын деуі күлкілі боп та естілер. Дегенмен де қазақ топырағында кешелі-бүгін туған фантастикалық шығармаларды инені жіпке тізгендей хаттап шықпай, олардың туу заңдылықтары, дүниежүзілік және одақтық әдебиеттің оларға жасаған әсері төңірегінде аз-кем әңгіме қозғамақпыз.

Халқымыздың тарихының елең-алаңында фантастика қиял-ғажайып ертегілер бейнесінде дүниеге келді. Өз жауынан мерейін артық қою үшін халық өзіне қамқоршы ретінде қайраты таудан асқан батырлар жөнінде жырлар шығарды. Оларға қарсы қаншама сан айласы бар жезтырнақ, мыстан кемпір, жалмауыз кемпір және басқа да сыйқырлы перілер, диюлерді ойлап тауып, олардың батырлардың аяғына жығып беріп отырады. Ал Ер Төстік тәріздес ертегінің ерлері Көлтаусар, Таусоғардай күш иелерін қалаған жерінде жұмсай алды. Осылардың бәрінде де басты кейіпкерлер, қиялдан туғанмен, олардың қимылы замана шындығының шекарасынан асып кетпей, сол өз тұсына лайықты дегендей мөлшерде ғана көрінеді.

Бертін келе жақсы тұрмыс аңсаған Қорқыт, «қой үстіне бозторғай жұмыртқалаған» елді іздеген Асанқайғы. Бұларды да сол өз тұсы, өз заманы дүниеге әкелген. Себебі тек сол кездерде ғана «қой үстіне бозторғай жұмыртқалаған» елді аңсауға, сол ел жөнінде қиялдауға тарихи әлеуметтік жағдай сай келетін еді.

Махамбет пен Абайдан кездесетін жүйрік қиялға негізделген фантастикалық мотивтер кейініректегі Жансүгіров, Мұқановтардан да үндестік тауып жатады. Бірін екіншісі толықтырып, байытып жатады.

Қазақ фантастикасының елең-алаңындағы шығармаларының басқа халықтар фантастикасынан оқшауланып, ерекшеленіп әп дегенде көзге ұрып тұратын қасиеті-онда поэзияның басымдығы.

Қазақ жазба әдебиетінің алғаш дүниеге келген уақытында көптеген ақын-жазушылар ауыз әдебиетіндегі фантастикалық болжамдарды да пайдалана бастады. Оның мысалын Абайдың «Ескендір», «Масғұт» поэмаларынан, Жамбылдың «Өтеген батыр» толғауынан т.б. көптеген дүниелерден табуға болады. Ғылым мен техниканың жаңа белеске көтерілуі фантастиканы түр жағынан молайтып, мазмұн жағынан байыта түсті», – деп сараптамалық мақаласын жариялайды.

Қазақ қиялының жаңа дәуірінде өткен заман қиялы мен жаңа заманға көш тіккен уақыт иіріміне ілескен А-Х.Ф. Мархабаев шығармашылығы мен ізденісі турасында академик Серік Қирабаев: «Негізінде фольклорда арманнан басталған қиял дүниелері, ғылыми фантастикадан «бағын сынап» көріп, қайтадан қоғам проблемаларына өздігінен оралуы – жанрдың «жазылмаған» творчестволық заңының бір тарауы болар ма?» деген де ой бар... Сол жолға алғашқы түскен Абдул-Хамид Мархаба-

ев сияқты жоғарыда ел назарына өз туындыларымен белгілі болып қалған қиялгер-қаламгерлердің алғашқы легінің аттарын тізгенде, бұл қаламгерді қоспағанда, өзіндік ойымыз болды [1, 3].

А.-Х.Ф. Мархабаев тұмса жанрымызға тұңғыштардың сапында енгенімен-ақ өзінің даралық «творчестволық мінезін» көрсетіп үлгірген-ді. «Жалын» альманах форматында әдебиет әлеміне енген кезде, үшінші санына аталмыш автордың «Күнге тағы дақ түсті» повесі жарияланды. Ол тұста есімін біреу біліп, біреу біліп жарытпаған талапкер осы дүниесімен қиялсүйер оқырманды елең еткізбей қоймаған шығар.

Өткенғасырдың орташесінде «қазақтың қиял қарылғаштары» шығармаларындағы кейіпкерлердің көбіне-көп басқа планеталар, «ең бергісі» Америка секілді капиталистік елдерден қарастыратын. Мына повесть те сол «құмарлық гравитациясынан» табылған. Төрт тараудан тұратын туындыдағы бас қаһарман – Екі Мың Үшінші астронавтың ғарыш сапарларында басынан кешкендері хикаятталады. Олардың алғашқысында өз планетасында егін егетін топырағы тозғасын, галактиканың басқа қойын-қолтығынан ыңғайлы нысан іздеуге шығады. Оны табады да. Сосын өз кемесімен оны «артынан» итеріп, Жерге бағыттайды. Алайда жолда фотонмайы таусылғасын, беймәлім бір саналы тіршілік иелері бар планетаның орбитасына «түсіп», оның қожайындарынан көлігіне отын сұрайды. Олар тек қана өздеріне тосын көрінетін, ерекше аса ерекше де қымбат бір бұйымға ауыстыра алатындарын білдіреді. Астронавт көлігіндегі жазушы әкесінің қағаз кітабын олардың көзі шалады. Фотонмай беріп, кітапты қалап алады. Жолаушы жатжұрттық кішігірім нысанды ауылына аман-есен жеткізеді. Тарау «Құдірет» аталған. Демек, кітаптың құдіреті Галактикаға да жүргені [1, 13].

«Түзету» тарауында бас кейіпкер «Жер планетасының басынан кешкен тарихы» аталатын бейнетаспаны СТА-102 жұлдызының Төртінші планетасына түсіруі керек. Өз ауылындағы Ұлттық басқарма таспаның мазмұнымен танысуға тыйым салған. Оған құлақ аспай, астронавт өз компьютеріне салып қараған. Оның назарына іліккен басты желі – Жер планетасында 1945 жылғы 6 және 9 тамызда шамамен 130-132 градус бойлық пен 33-34 градус ендіктен «бұрқ» еткен екі «саңырауқұлақ» өсіп шыққан тұсты таспадан қиып тастаған. Қайта оралғанда, ол қылығын біліп қалған астронавтарының миына басқа бағдарлама дарытқан...

Ұзақтау болса да тоқтанқырап отырған шығарманың негізгі идеясы – «қай ортада жүрсе де қиял кейіпкері гуманизм, бекзаттықты ту ғып көтеруге міндетті» деген дәйекті автордың фантастика тілімен әспеттегенін қайта еске салу. Алғашқы көлемді дүниесімен кісілік кодексін құбыланама ғып алған қиялгер сол бет-бағытынан таймағанын көреміз.

Мысалы: «Төркіндері табылды!» повесі. Ертедегі бір замандарда Қызғылт Күннің Үшінші планетасынан Жарылқаушы-Жаратушы Күлгін Күннің Қосбас Самұрық нысан-планетасына апарып тастаған био және қарабайыр теміртектер «өз аяқтарынан тұрып», ғарыштан есті елдерді іздейді. Тапқандарына күш көрсетіп, басып алудан да «кет әрі» емес. Сондай ізденісте, соғысқа сайма-сай әзірленген бұлар көздеген нысандары байырғы өз отандары болып шығады! Енді сол төркіндеріне бауырластық құшағын ашады...

«Фиеста, әлде Әбе апексі» повесінде Ісмер планетасы «батыс Галактикалық Жайсаң Кітаптар Жарысын» жариялайды. Авторлық ремаркада: «Бұл, әрине, – Қызғылт Күн жүйесі сұрыпталып, оның оңды-солындағы планеталардағы есті жан иелері өсіп-өріп, тұқым таратып, жан-жағына ойлы көз тастағаннан бері естіп отырған жанға жағымды алғашқы хабары», – делінген. Бәйгеге қатысу ниетімен Қызғылт Күннің Үшінші планетасы Реж Іріктеу Тобын құрып, шығармаларды саппайды.

Кітап қазақ әдебиетіндегі фантастика туралы сыни-ғылыми зерттеулердің арасындағы елеулісі. Мұнда біздің әдебиеттің осы саласындағы бүкіл өткен жолы ғылыми, нақтылы, дәйекті түрде сараланады. Автор қазақ әдебиетіндегі фантастиканың кейінгі 30-40 жылдың туындысы дейтін үстірт көзқарасты үзілді-кесілді теріске шығарып, бұл жанрдың түп бастауы сонау ауыз әдебиетінде, қиял-ғажайып ертегілерінде екенін көз жеткізіп дәлелдейді. Оның бүгінгі жай-күйін бағамдап, болашақтағы бағыт-бағдарын бағамдайды.

Біз «таза» фантастикамен шұғылданып жүргенде, Абдул-Хамид Файзуллаұлы Мархабаев шығарма жазумен қатар, аталмыш жанрды жеріне жеткізе зерттеумен айналысты. Әдебиетті заңғар ғимарат десек, соның бір керегісі осы фантастика болғанын көру қиын емес. Оны алдымыздағы тыңғылықты зерттеу еңбектің шымылдық ашар бетіндегі эпиграфы да дәлелдей түсті. Онда: «Сұрақ: «Осы қазақ фантастикалық әдебиет бар ма?» Жауап: «Жалпы қазақта әдебиеті бар ма?» деп сұрайыншы одан да...» деп жазылған. Осының өзі-ақ көптеген мәселелерді шешіп, беріп отырғанын айтуымыз абзал.

Бұл тек ғылыми зерттеу емес, сонымен қатар әдебиетке бүйрегі бұратын, жұртшылыққа бағышталған танымдық дүние. Бұлай деп қысқа қайыру да жетімсіздік қылады. «Қазақ фантастикалық әдебиеті» - жоғары оқу орындарының филология немесе журналистика факультеттері үшін дайын оқулық. Ал, орта мектепке келсек, Әзірбайжан Республикасы фантастиканы жеке пән есебінде мектептердің оқу жоспарына кіргізгелі қашан. Бізде мұны ойластыратын, ойластырып қана қоймай, жүзеге асыратын уақыт жеткен секілді.

Бәрінен бұрын бұл еңбекте бұрынғы әдеби зерттеулердегідей үйреншікті бөлім, тарау сөздерін таппайсыз. Еңбектің пафосына сай келетін фантастиканың ауа райын көз алдына келтіретін – «орбиталар». Олар «Бірінші орбита» деп басталып, «Алтыншы орбита» дейтін зерттеу кеңістігіне шығып кетеді.

«Бірінші орбитада» қазақ халқының озық ойынан туған киял-ғажайып ертегілері, жырлары, дастандары, фантастикалық күш-қайрат, физиологиялық кереметтер дарыған батырлары, ерлері, керек десеңіз, сыйқыршылары, түрлі-түрлі бейнелерге айналатын жан-жануарлары, дүние-мүліктері киял қырынан келіп талданған. «Екінші орбитада» алтын казынамыз – фольклорда Абайға ұласып, одан қазақ ақын-жазушыларының ауыз әдебиеттің бұлағынан, фантастикалық элементтерінен, идеяларынан нәрленіп, өзіндік ерекше шығармалар жазғаны, олардың творчестволық әдістері әңгімеленген.

«Үшінші орбита» қазақ жазба әдебиетіндегі фантастиканың деталь, эпизод, арман, тұтастай киял-көріністерін баяндайтын туындылар және басынан аяғына дейін фантастикаға арналған Саттар Ерубаевтың «Келесі соғыс туралы» новелласы таразыланған.

«Төртінші орбита» «Фантастика ұлы жолға шықты» деп аталады. Онда қазақ фантастикасының толыққанды жеке жанр болып қалыптасқан бүгінгі таңдағы даму, кемелдену кезеңін қарастырған. Олар турасында тек өзіне ғана тән көзқарасын айқын танытқан. Осы салаға қойылатын талап-тілектерді екшеп көрсеткен. Күллі әлемдік әдебиеттегі фантастикаға қатысты теориялық дәйектемелерді саралай келіп, олардың қазақ топырағына қайсы «баптары» құнарлы екенін жан-жақты түйіндеген.

Еңбектегі «Бесінші орбита» «Әр жыл ақиқаттары» деген тақырыппен берілген. Әдеби сыншы Абдул-Хамид Мархабаев мұнда соңғы 30 жылдағы күнделікті тыныс-тіршілік хақында жазылған проблемалық талдау мақалаларын топтастырған.

Мәселенің тоқ етеріне келсек, осылардың бәрін жинақтап қарасақ, «Қазақ фантастикалық әдебиеті» атты еңбекті батыл түрде осы саладан сан алуан мәлімет беретін туынды деп бағалауға әбден болады.

А.-Х.Ф. Мархабаевтың басқа шығармаларын атып өткенде, оны соңғы жылдары қаламынан туған «Қазақ фантастикалық әдебиеті» атты монографиясы қазақ фантастикасын тануда теңдесі жоқ үлкен туынды. Алты бөлімнен тұратын бұл еңбектен қазақ фантастикасының ауыз әдебиетіндегі шарана – сәби шағынан бастап, фольклордағы тәй-тәй басқан, бүгінгі дәуірдегі толысқан, кемелденген кезеңіне дейінгі өсу дәуірін көреміз. Халқымыздың ғасырлар бойы жинақталған ертегі, аңыз-әңгімелерінің өзін киял-ғажайыптан туған дүние десек, осының өзін қазақ фантастикасы демеске хақымыз жоқ. Ал, фольклордағы батырлар жырларынан оның небір тамаша үлгілерін байқаймыз.

Автор «Қазақ фантастикалық әдебиеті» еңбегінде «Кейбір қызу қанды жолдастар қазақтың жазба әдебиетіндегі фантастиканы кешелі-бүгін ғана туып келе жатқан дүние есебінде қарауда. Олар әдебиетіміздің айдын шалқардай тұтас бір саласының өмір тарихын үстіміздегі ғасырдың 60-шы жылдарының о жақ-бұ жағынан бастайды. Ал, біз болсақ, фантастиканың ауқымын осыншама тарылтып, оның эволюциясын қысқа түсінушілікпен келіспедік. Қазақ жазба әдебиетіндегі бұл жанрдың әрбір дәуір тұсында түрліше пішінге ие болғанын ескердік» деп, қазақ фантастикасының өмірге келуін тым әріден сонау ғасырлар қойнауынан іздейді.

Адам құдірегі шексіз. Ал оларды серік еткен талант иесі болса артылар жүк өлшеусіз. Ондай бақытқа ие болған шын адам ұлт рухын көтеруді, зұлымдықты жоюды, қасиетсіз мінезден арылуды бірінші кезекке шығарады. Әбағаң да халқым үшін деп киял әлемінде қанат қаққан ойларын шаранасынан ізгілікке қарай шайқап, оны өмірдегі тіршілікке бейімдеп қағазға түсіріп, жұртына ұсынды. Оның сондай ізгілікті көксеген фантастикалық көркем дүниелерін бұл арада талдап жатсақ, біраз жерге ат шалдырамыз белгілі. Дегенмен, қаламгердің туындыларын оқып отырғанда, ерекше жанр саналатын фантастиканы жіті меңгеру үшін ғылымның төрт құбыласынан хабарың мол болу керектігін түсінесін. Мектептегі жаратылыстану пәндері тақияңа тар келеді, ұмтылмасаң, үйренбесең түк шығара алмайсың. Бұл тұрғыдан келгенде, біз әңгімеге арқау етіп

отырған жазушының қай жағынан келсең де ой өресі биік, айтары мол, берер тағылымы жетіп артылады. “Ғарыштағы қымыз” атты хикаятындағы оқиғаның өзі неге тұрады.

Фантаст жазушы, филология ғылымдарының докторы, профессор, ұстазымыздың «Қолыңды әкел, Келешек. Қазақ фантастикасы: кеше, бүгін және ...» (1978), «Қазақ фантастикалық әдебиеті» (1998), «Қиялгер қисындары – 1. Қисынды қазақ қиялы» тағы басқа ғылыми еңбектерін оқып шықтық. Қазақ ғылыми және әлеуметтік фантастика жанрының іргесі, кейбіреулер айтқандай өткен ғасырдың 30-40-жылдарынан басталмайды екен. Ғалым ұшқары пікірдің ұшық-ұшығын шығарды [1, 50]. Бұлтартпайтын дәйектермен сан ғасырлардан тамыр тартқызып, оны ауыз әдебиетімен жалғастырып, «Ертегі жалған дегенмен, онда да бір тұспалдау», деп А. Пушкин меңзегендей, қиял-ғажайып ертегілер мен фольклорға ұштастырады. Оған мысалдар келтіріп, ұшқары пікір айтқандардың мысын басады. Одан батырлар жырына ат басын тіреп, зұлымдықты жеңген ақыл-парасатты, атса мылтықтың оғы өтпейтін, шапса қылыш кеспейтін, суға салса батпайтын Қобыланды, Алпамыстардың еңбегін алға тартып, жеріне жеткізе дәйектейді. Тарихта өз орны бар тұлғалардың туындыларына тереңдеп, ізденістердің іргелілей келіп, осы жанр бойынша іргелілей түскенін, қазақ фантастикасының тізгін-шылбырын алғаш ұстағандар – Мұхтар Әуезов (“Дос – бедел – дос”), Ақжан Машанов («Жер астына саяхат») болғанын айтып, олардың ізбасарларының шығармаларына талдау жасайды [2, 79]. Осы тұста тағы бір ардақты ұстазымыз, академик Зейнолла Кабдоловтың ол туралы жылы лебізін еске түсірер болсақ, Хамаң 60- жылдардағы қиялгер жазушылардың қалдығы легінде болған – бұл енді рас. Ақтангер ғалым фантастиканы қазақ топырағында ғылыми тұрғыдан зерттеу ісінде оның тұңғыш екеніне назар аударады да: “Ол тек қана көркем шығармалар жазумен шектеліп қоймай, біз үшін “тұмса жанр” – фантастиканың тарихы мен теориясын қарастыра бастады”, – деп түйін жасайды.

Қиялгер жазушының еңбегі әр жылдары түрлі баспалардан жарық көріп келеді. 2008 жылы Қызылорда облысы әкімдігінің қолдауымен шыққан «Шортан планетасы, сен кінәлісің» атты кітабы оқырманға жол тартқан болатын. Кітаптағы ойдан шығарылған оқиғалар, қиялдан құрастырылған кейіпкерлер өз оқырманын ғажайыптарға жетелейді.

А.-Х.Ф. Мархабаевтың газет-журнал бетінде жарияланған зейінді зерттеулерінде фантастиканың келешегі, болашағы, даму көрсеткіштері айқындалып жатады. 1991 жылы «Лениншіл жас» газетінде жарияланған «Қазақ фантастикасындағы ғарыш кемелері» атты еңбегінен көп мағлұмат алуға болады. Мақалада: «Фантастика үшін белді көліктердің де сүйіктісі не? Әрине, дұрыс шамалап отырсыз: ғарыш көліктері. Керек десеңіз, оларсыз ғарыштың түкпір-түкпірінен сапар шегуші келімсектер табан серіппесі ақиқат. Ендеше, ғарыш кемесінсіз күн көру жоқ.

Әмме Әлем кеңістігінің, қала берді біздің Галактиканың әр тұстарының табиғат жағдайы әр түрлі екені белгілі. Айта берсеңіз, олардағы планеталардың жай-күйлері біріне-бірі қайшы келуі де ғажап емес. Ендеше, әр планета өз жаратылысына сай келетін ғарыш кемесін жасауға мәжбүр болады.

Осындай көптеген алуан түрлі себептерді есептеп-есептеп келе, ғарыш кемелерінің қыруар, керек десеңіз, мыңдаған түрлерін сызбаға түсіріп, жасау қажеттілігі туады. Бүгінгі таңда осы батпан жүктің пұшпағын, бәрінен бұрын, қаламға қол созған қиялгерлер илеуге тиіс. Солай болып та келе жатқан тәрізді.

Қазір де осы ғарыш көліктері саласында конструкторларымыз нақтылы істер жасап жатқанын айта алар едік. Ал, қиялгер-жазушылар болса, олардан да асып түсуге тырысып бағуда. Мынаны қараңызшы. Мысалы, Талап Сұлтанбековтың бір әңгімесінде мынандай деген суреттеме бар: «... Қарасам, отыз метрдей жердегі жартасты дөңеске бір үлкен доп-домалақ қара бұлт қонақтап жатыр екен. Бұлт дейтін себебім, оны басқа еш нәрсеге жори алмадым. Ені он бес-жиырма метрдей, өзара түйіскен екі табақ сияқты... Қатты дене дейін десем, ол толықсып, біресе көлбеп, ешбір дыбыссыз қалықтап тұр. «Табақтың» орта шені қою бояулы да, шет-шеті күңгірт тұмандау. Қою бояудың формасы да кішігірім табақ сияқты. Үңіліп көз алмай қарап тұрып, ғажап бұлттың ортасында қатты деуге тұрарлық дене бар-ау деген жорамалға келдім. Өйткені, табақтың шет-шетіндегі сұрғылт нәрсе ұйытқып, құйындап ішкі табаққа үйіріле қайта теуіп тұрған ауа ағыны сияқты.

Кеме, әрине, тек қана өзінің сыртқы жұлын-тұтасымен ғана көлік қызметін атқармаса керек. Оның корпусынан басқа да ішкі астарында қаншама сұмдық күрделі аппараттары болуы тиіс. Осы жағына келгенде, Т. Сұлтанбековтің «Тұңғық» жұлдыз жүйесіне сапар шегіп қайтатын «Байқоңыр» ғарыш кемесінің суреттелуі көңілге қонады. Оның ішінде автоғарышкерден басқа тартылыс күшін өлшейтін гравитомашина, жанды денені өзіне тартып алатын биомагнит, электронды телескоп, электронды ми, атом зеңбірегі, сәуле семсері, сосын кибер бар», — дей келе, сөз соңында, «Ғылым мен техниканың арқасында автор қиялмен жиырма үшінші ғасырда адамзат Жердің тартылыс күшін

меңгеріп алады дейді. Сол тартылыс күшін уыстан шығармай ұстағандықтан алғашында «Арман» кемесі Жерге қона алмайды. Сосын жердегілер кемеге қарай гравитациялық өрісті (бүкіләлемдік тартылыс күшінің өрісі) бағыттайды да, ғарыш кемесінің қонуына мүмкіндік туғызады... Міне, келешекте көлікті басқарудың осындай да жолы жасалуы ғажап емес-ау!..», – деп аяқтайды.

Фантастика саласына шығарма жазу оңай емес. Оның басты қиындығы мен тартымдығы өзі де, өзге де әлі біле бермейтін тың жаңа қияли оймен ұштасқан әсерлі туындысымен тартуында жатса керек. Фантаст жазушының ақыл-ой өрісі кең, шығарма жазуда алғырлығы мен білгірлігі басым, байыпты болуы қажеттілігі сезіледі. А-Х.Ф. Мархабаев шығармашылығында сол сезімталдық, ізденімпаздық, талғампаз сара ойдың қияли қазынасы молынан жатқандығы айқын сезіледі. Зерттеушінің осы салада қалам тартуының өзі Жердің гравитациялық өрісі бар Байқоңырдай ғарыш айлағына жақын орналасуы да болса керек. Автордың көп еңбектері осы ғарыш, космос саласына бағышталған десек, оның бұл төңіректен тамаша әдеби туынды жеткізуінің өзі ақиқатында парасатты іс болғаны сөзсіз. «Космос – біздің асқақ арманымызды, тәтті қиялымызды ғана паш ететін әдебиет әлемі емес. Ол – адамзаттың осыған дейін қолы жеткен табыстарын онан әрі де жетілдіре түсуге итермелеуші майдан алаңы ғана емес. Сонымен бірге ол-әр түрлі мүмкін-ау деген өмір формасы жөнінде де қиял жүгіртетін ұшан-теңіз шалқар кеңістік», – деп әңгімелеуінің өзінен үлкен мағына іздеуге болады. Қазақ фантастикасының XX ғасырдағы дәуірінде тыңнан түрен салып қияли дүниеге басым бағыт берген балғын дүние, бұл күнде қазақ ғылыми фантастикасының жаңа дәуірге аяқ басқан алғашқы баспалдағы болып тарих беттерінде суреттеліп қала берді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Мархабаев А-Х. Қазақ қиялының «жүріс – тұрыстары» фантастика жанры: тарих және теория. – Алматы, Жазушы, 2011.

2 Кенжебаев Б. Қазақ ертегілері // Әдебиет және искусство. – 1940. – №1. – 79-б.

REFERENCES

1 Marhabaev A-H. Kazakh Elini «IRS – Tristar» fiction genres: history and theory. – Almaty: Zhazushy, 2011.

2 B. Kenzhebayev Kazak Ertegi / Literary and art. – 1940. – №1. – 79 b.

Мергенбаева Карлығаш Канатбековна, ст.преподаватель кафедры издательско-редакторского и дизайнерского искусства факультета журналистики КазНУ им. аль-Фараби; Данаева Нурлыайым Турсынбайқызы, PhD докторант 1 курса кафедры Электронных СМИ и печати факультета журналистики КазНУ им. аль-Фараби; Досжан Балабекұлы, магистрант 1 курса кафедры Электронных СМИ и печати факультета журналистики КазНУ им. аль-Фараби, РК, г. Алматы.

В представленной статье рассматриваются творчество и научно-исследовательские труды профессора А-Х. Ф. Мархабаева в области фантастики. В представленной статье рассматриваются творчество и научно-исследовательские труды профессора А-Х. Ф. Мархабаева в области фантастики. Профессор Зейнолла Кабдолов оценил труды основателя фантастики, казахского ученого, профессора А-Х. Ф.Мархабаева: «Мархабаев был первым исследователем периодов развития фантастики в казахской письменной литературе. Его исследования процессов взаимосвязи фантастики и литературы, в том числе и творческий путь фантастики всей казахской литературы, рождение, становление, развитие не должны вызывать споров. Будущим фантастиковедам его труды должны быть указателем». А также в научной монографии ученого рассматриваются его всесторонние доказательства и теория фантастики.

Ключевые слова: Галактика, фантастика, фольклор, научно-исследовательские труды.

Mergenbayeva Karlygash, Al-Farabi Kazakh National university; Danayeva Nurlyaiym, Al-Farabi Kazakh National university; Doszhan Balabekuly, Al-Farabi Kazakh National university, Kazakhstan, Almaty.

In the present article deals with the creativity and research works of Professor AX. F. Marhabaeva. In the present article examines the creative and research works of Professor AX. F. Marhabaev in the realm of fantasy. Professor Zeynolla Kabdolov appreciated the works of the founder of science fiction, Kazakh scientist, professor AX. F.Marhabaev: «Marhabaev was the first researcher of fiction in Kazakh written literature. His study of the processes and the relationship of science fiction literature, including fiction and creative way all of Kazakh literature, the birth, formation, development should not cause controversy. For the future fantastic researchers, his works should be a pointer ». As well as in the scientific monograph scientist discusses his extensive evidence and a theory of fiction.

Keywords: Galaxy, fantasy, folklore, scientific-research works.

Редакцияға 13.10.2015 қабылданды.